

Vajda Tamás

1919 – a magyar egyetem elűzése Kolozsvárról

Bevezetés, szakirodalom

Az 1872-es alapításától kezdve szervesen fejlődő magyar királyi kolozsvári tudományegyetem 1918/19. tanévének történetét és az egyetem épületeinek román hadsereg által végrehajtott erőszakos elvételét, a professzorok kitoloncolását korabeli¹ és a közelmúltban megjelent² egyetemtörténeti összefoglaló és számos egyedi³ publikáció is érinti. Ezek a feldolgozások magyar szemszögből, az elérhető korabeli források elemzésével ismertetik az egyetemmel kapcsolatos történéseket. Élesen szemben állnak ezzel a román szempontot közlő, mindenféle történeti dokumentumot mellőző, a tényekkel szemben pusztán a román hatalmi igényeket kiszolgáló, illetve azokat utólagosan legitimálni igyekvő kiadványok.⁴

Az utolsó kolozsvári tanévkezdés nehézségei

A Ferenc József Tudományegyetemen a háborús tanévekben komoly nehézségeket okozott a tanársegédek és a klinikai segédszemélyzet besorozása, több tanszék betöltésének késlekedése,⁵ valamint az egyetemi internátusok, klinikák és intézetek katonai igénybevétele.⁶ 1918. október 12-ig 1567 fő iratkozott be a kolozsvári egyetem őszi félévére. Közülük 870 katona, 176 pedig nő. A női hallgatók száma a háború elején 62 volt, háromszoros növekedést jelentett.⁷ Az előadások Márki Sándor, a kolozsvári egyetem történész professzorának naplója szerint október 1-jén kezdődtek meg,⁸ s végül is 2226, tehát a békélettségnek megfelelő számú hallgató iratkozott be az őszi félévre.⁹ A tanítás megkezdésével egyidejűleg megindult a négy esztendeje katonai kórház céljára lefoglalt Pasteur-intézet átadása is az egyetemnek: „Az a terv, hogy a Pasteur-intézetbe diáklakásokat helyezzenek el. (...) Az egyetemi tanács tervezete szerint a Pasteur több osztályát teljesen a lakás nélküli főiskolai hallgatók rendelkezésére bocsájtják. Több száz ágyat állítanak be, és ha a karok ülése tervét meg nem változtatja, a diákság – mint békében a Menza helyiségeiben – 40–50 koronáért lakáshoz jut.”¹⁰

1 MÁRKI 1922; BUDAY 1931. 258–276.; EME 1941.

2 GAAL 2012. 81–83.

3 VINCZE 2004. 130–155.; BALÁZS 2005. 100–111.; VINCZE 2006. 11–30.

4 GHIBU 1922; PÁRVAN 1928; GHIBU 1929; SERACIN 1930; GHIBU 1931; GHIBU 1939. (2. kiadása Cluj, 2001); SĂLĂGEAN 2012. 127–138.

5 *Kolozsvári Hírlap*, 1918. augusztus 28. 3.

6 TOTH 2018. 169.

7 *Kolozsvári Hírlap*, 1918. október 13. 6.

8 MNL BML XV.33. 251. t. 3430. (1918. október 1.)

9 MÁRKI 1922. 108.

10 *Kolozsvári Hírlap*, 1918. október 2. 2.

1918 őszén az Osztrák–Magyar Monarchia háborús összeomlását követően a Magyarországon élő románok egyre hevesebben követeltek önrendelkezési jogot maguknak.¹¹ November 12-én a Tölgyesi-, az Ojtozi-, a Gyimesi-szorosokon keresztül ismét átlépték Románia csapatai a magyar határt,¹² s tovább folytatták az erdélyi területek megszállását.¹³ 1918. december 24-én délelőtt 11 órakor Constantin Neculcea és Gherescu román tábornokok csapatai minden ellenállás nélkül vonultak be Kolozsvárra.¹⁴ Neculcea tábornok délután tárgyalt Apáthy István professzorral, a kelet-magyarországi főkormánybiztossal.¹⁵ A tábornok ígéretet tett, hogy a közigazgatásba nem avatkozik be, de már 26-án elrendelte az ostromállapotot, ezzel megindult az erdélyi magyar közigazgatás felbomlasztása.¹⁶ Ezt követően a román hadsereg a nemzetközi egyezmények előírásaiban világosan lefektetett jogi kereteket megsértve rendszeresen zaklatta a professzorokat és hallgatókat. Mindennaposak voltak az egyetem épületeiben lefolytatott házkutatások, a professzorok minden indokot és bizonyítékot nélkülöző bebörtönzése, megverése, a hallgatók utazásának adminisztratív megakadályozása, valamint a Magyarországról érkezett postai küldeményeknek a vasúti pályaudvaron benzinnel leöntése és elégetése útján való megsemmisítése.¹⁷

Az egyetem elvételének terve

Az erdélyi románság 1918. december 1-jei gyulafehérvári gyűlésén létrehozott Nagy Nemzeti Tanács (Mare Sfat Național) már december 2-án határozott az Erdély, Bánság és Magyarország románok lakta vidékei Kormányzótanácsának (Consiliu Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria) létrehozásáról és működési szabályzatáról.¹⁸ A kormányzótanács e területek fölötti hatalmi szervként, ideiglenes regionális kormányzati, közigazgatási és népképviselési testületként határozta meg magát,¹⁹ s legfontosabb célja Erdély Romániába való beolvasztása lett.²⁰ 1918. december 11-én – tehát 10 nappal a gyulafehérvári román nagygyűlés után, de két héttel Kolozsvár megszállása előtt – Vasile Goldiș, az erdélyi román „kormány” (a kormányzótanács) kultuszminisztere Nagyszebenből Bukarestbe utazott, hogy a gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozatait Ferdinánd királynak és a román kormánynak bemutassa. Indulása előtt adott sajtótájékoztatóján kiemelte: „nem felel meg a valóságnak az a hír, mintha mi el akarnók venni a kolozsvári egyetemet.”²¹ „Légből kapott állítás ez, és fogalmam sincs róla, ki koholta.”²² Vasile Goldiș állításával szemben néhány nappal korábban kelt levéltári és sajtódokumentumokkal bizonyítható, hogy a kolozsvári egyetem elvételének híre éppen tőle

11 LÖNHÁRT 2019. 19–21.

12 RAFFAY 1987. 135.

13 ROMSICS 2018. 110.

14 *Kolozsvári Hírlap*, 1918. december 24. 3.

15 RAFFAY 1987. 187.

16 RAFFAY 1987. 220.

17 VAJDA 2019. 42–55.

18 IANCU 1985. 15–17.

19 LÖNHÁRT 2019. 26.

20 RAFFAY 1989. 156.

21 *Kolozsvári Hírlap*, 1918. december 12. 4.

22 *Az Est*, 1918. december 12. 2.; *Népszava*, 1918. december 12. 3.

eredt. Márki Sándor naplójának december 6-i bejegyzése szerint ugyanis „*A román Erdély kultuszminisztere, Goldis László [ti. Vasile Goldiș] a reggeli lap szerint kijelentette, hogy a kolozsvári egyetem román lesz, a magyar egyetemet átteszik Marosvásárhelyre.*”²³ A Kolozsvári Hírlap december 6-án kivonatossan számolt be Vasile Goldiș előző nap Aradon közzétett terveiről:

„*Egész Erdélyben intenzív közoktatási törekvések történtek az erdélyi román főiskola felállítására. A főiskola székhelye: Kolozsvár, mert az a cél, hogy a román ifjúság román szférában nevelődjék. A magyar egyetemet pedig el akarja vitetni Marosvásárhelyre, ahol tudomása szerint megfelelő középületek állanak rendelkezésére. A kolozsvári magyar egyetemet teljes felszerelésével el akarják venni a románok. Főiskolai tanárokról már gondoskodás is történt, most csak a középiskolai tanárok karának megszervezésével vagyunk megakadva.*”²⁴

Vasile Goldiș december 11-i nyilatkozata feltehetően csak azért született meg, hogy megpróbálja csillapítani a kolozsvári hallgatók délelőtt 10-kor kezdődő nagygyűlésének hangulatát. Hiszen Márki Sándor naplójának tanúsága szerint „*Az itteni főiskolák ifjúsága nagygyűlést tartott tiltakozván integritásának megsértése és a magyar egyetem máshová helyezése ellen; egyúttal a tanuló ifjúság helyzetének javítását követelvé. Délben én is láttam a Mátyás-téren impozáns felvonulásukat. Apáthy fő kormánybiztos, akinek kívánságait átadták, lelkesítő beszédet tartott hozzájuk, s feleskette őket a köztársaságra.*”²⁵ A diákok gyűlésén az összes kolozsvári főiskola (az egyetem, a kereskedelmi és gazdasági akadémiák, valamint a református teológia) hallgatói részt vettek.²⁶ A gyűlésen a diákszövetség programját ismertetve hangsúlyozták: „*Főkötelességünk az erdélyi magyar kultúra megvédése. Ennek a kultúrának Kolozsvár a központja, és itt is az egyetem. Ezért tiltakoznak minden olyan tendenciájú törekvés ellen, mely a magyarság fejlődésének és kiépülésének ezt a várát el akarja venni. Ezt a várát meg kell védeni, és a főiskolai hallgatók meg is fogják védeni, ha kell, az életük árán is.*”²⁷

Vasile Goldiș december 11-i nyilatkozatával ellentétben 1919. január végétől kezdve egyre több jele mutatkozott annak, hogy a kolozsvári egyetemen fokozatosan növelik a románság befolyását. Először január 22-én az erdélyi és bánági közép- és szakiskolák román tanárainak Nagyszebenben tartott kongresszusán a résztvevők elhatározták, hogy egy szövetségbe tömörülnek, melynek célja az iskolák ügyének szabályozása és egy új tanterv kidolgozása. „*Akciót indítottak továbbá egy erdélyi román egyetem felállítása érdekében.*”²⁸ – tudósított a kezdeményezésről az *Ellenzék*. Január 27-én a Kolozsváron tartózkodó Pathé francia tábornokot felkereste Schneller István rektor vezetésével az egyetemi tanács delegációja. A *Keleti Ujság* közlése szerint „*A küldöttség arra kérte a tábornokot, emeljen szót illetékes helyen a kolozsvári magyar egyetem érdekében, hogy ne vigyék el Kolozsvárról, és magyar jellege maradjon meg továbbra is. A tábornok megígérte a kérés teljesítését, és – mint mondta*

23 MNL BML XV.33. 251. t. 3454. (1918. november 6.)

24 *Kolozsvári Hírlap*, 1918. december 6. 3.

25 MNL BML XV.33. 251. t. 3455. (1918. december 11.)

26 *Kolozsvári Hírlap*, 1918. december 10. 3.

27 *Kolozsvári Hírlap*, 1918. december 12. 3.

28 *Ellenzék*, 1919. január 23. 2.

– annál szívesebben teszi ezt, mert meg van győződve, hogy az egyetem mint kultúrintézmény becsülettel munkálkodni és dolgozni akar, és távol áll a politikától.”²⁹

Február elején *Az Ujság* már arról számolt be, hogy „a románok azt vették tervébe, hogy a kolozsvári egyetemen párhuzamosan magyar és román előadásokat fognak tartani.”³⁰ A Magyarország hozzátette még: „Ugyanis a román tanárok brassói kongresszusa felállította azt a követelményt, hogy létesítsék sürgősen román egyetem Kolozsvár székhellyel, s amíg ez az egyetem megalakul, a mostani kolozsvári egyetemen tanítsák a román nyelvet, irodalmat és történelmet.”³¹ „A tanárok kívánták továbbá a kolozsvári egyetem könyvtárának, épületeinek és laboratóriumainak sürgős leltározását.”³² – egészítette ki az információkat a *Kolozsvári Hírlap*. A román tanárok brassói gyűlésén Vasile Goldiș is részt vett, s a *Kolozsvári Hírlap* tudósítása szerint a határozatok között szerepelt az is: „Az egyetemi könyvtárat lehető leg-rövidebb időn belül át kell venni, úgyszintén az egyetemi épületeket és laboratóriumokat.”³³ Vagyis annak ellenére, hogy a románoknak nem állt szándékukban a kolozsvári egyetem elvétele, feljogosítva érezték magukat nemcsak román nyelvű kurzusok hirdetésére, de az egyetem ingó és ingatlan javainak térítésmentes használatára, sőt leltározására is. Vajon milyen más célt szolgálhatott volna az egyetem könyvtárának, épületeinek és laboratóriumainak sürgős leltározása, mint az átvétel előkészítését? S ha nem kívánták átvenni az egyetemet, akkor miért tettek meg mindent annak előkészítése érdekében?

A korabeli román sajtóban vita bontakozott ki arról, hogy mi legyen a kolozsvári egyetem sorsa. Egyesek (például Nicolae Iorga, a legnagyobb tekintélyű román tudós) meghagyták volna, s egy párhuzamos román egyetem felállítását javasolták. Iorga úgy vélte, hogy Romániában nincs elég olyan színvonalas egyetemi tanár, tudós, akikkel a többi egyetem fenntartása mellett be lehetne tölteni a kolozsvári egyetem azonnali átvételével megüresedő katedrákat.³⁴ Mások a fokozatos elrománosítás mellett érveltek. Kezdetben Valeriu Braniștének, a nagyszebeni kormányzótanács vallás- és közoktatásügyi reszortfőnökének szintén az volt a véleménye, hogy egyelőre magyar kézben kell hagyni az egyetemet, és csak fokozatosan, két-három évtized múlva lehet átvenni.³⁵ Az azonnali román átvétel harcos képviselője Onisifor Ghibu volt, aki korábban az erdélyi ortodox román iskolák felügyelőjeként tevékenykedett.³⁶ Ghibu Valeriu Braniște főtitkáráként lassacskán a nagyszebeni kormányzótanács véleményét is megváltoztatta. Bíró Sándor két évtizeddel később megjelent véleménye szerint „Fáradhatatlan izgatása következtében a románság e vezetői csakhamar sutba dobták a gyulafehérvári határozatokat, és Ghibunak szabadkezet adtak a kérdés megoldására.”³⁷ Vincze Gábornak széleskörű forrásgyűjtésen alapuló véleménye szerint „Ghibu volt az a személy, aki kezdettől fogva – mondhatni fanatikus kitartással

29 *Keleti Ujság*, 1919. január 28. 3.

30 *Az Ujság*, 1919. február 11. 3.

31 *Magyarország*, 1919. február 11. 5.

32 *Kolozsvári Hírlap*, 1919. február 5. 4.; *Keleti Ujság*, 1919. február 5. 4.; *Pesti Hírlap*, 1919. február 12. 4.; *Pesti Napló*, 1919. február 9. 3.

33 *Kolozsvári Hírlap*, 1919. február 13. 1.

34 VINCZE 2004. 139.

35 BÍRÓ 1941. 307.

36 GAAL 2012. 81.

37 BÍRÓ 1941. 309.

– a magyar egyetem fölszámolásán munkálkodott, és képes volt a politikai vezetőség ingadozó részét (többek között magát Iuliu Maniut is) maga mellé állítani.”³⁸

A román király iránti hűségeskü kérdése

Az Erdélyt túlnyomórészt már megszállva tartó román hatalom 1919. január közepén érezte eljönni annak idejét, hogy az erdélyi intelligencia tisztviselői rétege ellen döntő támadást hajtson végre: a magyar állami alkalmazásban dolgozó személyeket a román király iránti hűségeskü letételére kötelezték. A hűségesküvel kapcsolatban először 1918. december 10-én hozott határozatot a kormányzótanács, akkor írták elő ugyanis kötelezettségként a közigazgatási alkalmazottak számára a román állam melletti hűségeskü letételét.³⁹ A kormányzótanács 1919. január 28-án minden felsőbb beosztású közigazgatási alkalmazottat kötelezett a hűségeskü letételére. Február 1-jétől pedig már az alacsonyabb beosztású közalkalmazottaknak is előírták a hűségesküt.⁴⁰

A Kolozsvár szabad királyi város élére kinevezett Valeriu Poruțiu prefektus 1919. január 19-én 9 óra 30 perckor vette át a közhatalmat a volt főispántól. Ezután a közgyűlési teremben egybegyűlt városi közigazgatási tisztviselőket felhívta, hogy a kormányzótanács által előírt hivatali hűségesküt tegyék le.⁴¹ Az eskü letételének pillanatától a tisztviselők román állampolgároknak minősültek, a továbbiakban a román törvények vonatkoztak rájuk. Minden addig megszerzett illetményükkel és jogaikkal kerültek átvételre azzal a megkötéssel, hogy a magyar kormány által számukra hozott rendelkezéseket a továbbiakban nem ismerik el, és a magyar kormánnyal minden kapcsolatot megszakítanak. Az új román tisztviselőkkel a román állam szabadon rendelkezhetett. Az esküt letenni vonakodók számára világosan és határozottan kilátásba helyezték, hogy a hűségeskü letételét megtagadó tisztviselőket eltiltják hivataluk gyakorlásától, ezáltal minden illetményüktől elesnek, és állásukról lemondottaknak tekintendők.⁴² Azok a volt tisztviselők, akiknek állandó foglalkozásuk nem lesz, a katonai parancsnokság által az országból ki lesznek toloncolva.⁴³

A románok által bevezetett hűségeskü szövege az alábbi volt: „*En ... esküszöm az élő Istenre, hogy I. Ferdinánd román királyhoz és kormányzótanácsához hű leszek, az ország törvényeit megtartom, a hivatalommal járó kötelességeimet lelkiismeretes pontossággal teljesítem, a nép javára működöm és a hivatali titkot megőrzöm. Isten engem úgy segítjen!*” Ez az eskü nem olyan természetű volt, hogy az a magyar államhatalom szolgálatában bármilyen hivatalt teljesítő egyén számára elfogadható lett volna.⁴⁴ Ennek megfelelően a magyar hivatalnokok döntő többsége az esküt nem tette le.⁴⁵ Megdöbbentő, hogy a megszálló román hatalom hogyan merészelt másfél évvel a trianoni békediktátum előtt, a 1918. november

38 VINCZE 2004. 139.

39 IANCU 1985. 127.

40 LÖNHÁRT 2019. 29.

41 FRÁTER 2003. 230–231.

42 FRÁTER 1999. 84.

43 *Pesti Hírlap*, 1919. március 5. 2.

44 FRÁTER 1999. 85.

45 *Magyarország*, 1919. január 24. 3.; *Pesti Napló*, 1919. január 28. 2.; *Szegedi Friss Ujság*, 1919. január 29. 1.; *Pesti Hírlap*, 1919. január 31. 3., 1919. március 20. 3.; 8 *Órai Ujság*, 1919. március 20. 2.

13-i, még érvényben lévő belgrádi konvenció⁴⁶ I. pontjába ütköző módon ilyen önkényes rendelkezést kibocsátani. A belgrádi egyezmény ugyanis határozottan kimondta: „*A polgári közigazgatás e területen a jelenlegi kormány kezében marad.*”⁴⁷ Ezt a Károlyi-kormány teljes joggal értelmezte úgy, hogy a vonaltól délre és keletre fekvő területekről kivonul ugyan a magyar hadsereg, az azonban továbbra is Magyarország elidegeníthetetlen része marad.⁴⁸

A budapesti kormány már az 1918. december 21-i ülésén foglalkozott a megszállók által hivatalukból elmozdított tisztviselőkkel.⁴⁹

*„A minisztertanács álláspontja az, hogy a tisztviselők lehetőleg maradjanak helyükön. Ha kényszerítik őket működésük beszüntetésére, akkor működésük beszüntetése után is lehetőleg maradjanak ott eddigi tartózkodási helyükön. A kormány minden esetben gondoskodik illetményeik kifizetéséről. Ha a tisztviselők kényszerülnek állásukat és helyüket elhagyni, akkor felettes hatóságuk jelöli ki, hogy hová menjenek, és illetményük hol folyósíttatik. A hűségeskü letételét illetően a minisztertanács felkéri a belügyi és igazságügyi miniszter urakat, hogy e kérdést tegyék beható tanulmány tárgyává, és terjesszenek elő a legközelebbi minisztertanácson javaslatot.”*⁵⁰

A kormány ezzel a határozattal meg akarta akadályozni, hogy a hivatalnoksereg meg nem szállt területekre meneküljön, ezáltal Erdélyben ne maradjon bármikor igénybe vehető hivatalképes funkcionáriusgárda.⁵¹

A hűségeskü követelésének törvénytelenége

Annak ellenére, hogy Henri Mathias Berthelot, Patey és Civieux francia tábornokok külön-külön is kijelentették, hogy a románok az egyetemet nem vehetik el a magyaroktól,⁵² 1919. április 7-én Kolozsvár prefektusa, Valeriu Poruțiu felhívta a kolozsvári egyetem tanári karát, hogy tegyenek hűségesküt I. Ferdinánd román királynak. Erről a tanároknak egy héten belül nyilatkozniuk kellett. Poruțiu prefektus közölte, hogy ha leteszik, tovább taníthatnak, de vállalniuk kell, hogy két év múlva románul folytatják az előadásokat. Ha az esküt megtagadják, június végén minden szerzett jogukkal együtt állásukat veszítik.⁵³ Az egyetemi tanács másnap-i ülésén „*Poruțiu prefektus által közölt felszólítással foglalkozott (...) A határozat valószínűleg egyhangú lesz a békekötés előtt teljesen jogosulatlan kívánsággal szemben.*”⁵⁴ – írta naplójában Márki. Mivel a tanárok nem voltak hajlandók a kívánt esküt letenni, az egyetemet a 4336/919. számú rendelettel román állami egyetemnek nyilvánították, csak annyit engedve meg a tanároknak, hogy a megkezdett félévet befejezhessék.⁵⁵

46 HAJDU 1967. 884–885.; ORMOS 1979. 12–38.; RAFFAY 1987. 85., 197.; HORNÁK 2000. 79–81.; TAKÁCS 2002. 93–99.

47 NYÉKHEGYI 1922. 58.; ÁDÁM – ORMOS 1999. 16.; ZEIDLER 2003. 31.

48 RAFFAY 1987. 214.

49 RAFFAY 1987. 217.

50 MNL OL K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1918. december 21. 10–11. <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=preservica&ref=preservica::95e12bcd-5a7a-4f77-b004-4e6612de985a> [2019.06.16.].

51 RAFFAY 1987. 217.

52 GYALUI 2013. 315.

53 MÁRKI 1922. 117.

54 MNL BML XV.33. 251. t. 3540. (1919. április 9.)

55 RMKS 1922. 39.; GÁSPÁR é. n. 5.

Az április eleji üzenetváltást követően közel egy hónapon át nem történtek érdemi cselekmények az egyetem elvételére vonatkozóan. Az egyetemi oktatás minden katonai és adminisztrációs zaklatás ellenére folytatódott tovább a rendes mederben, a professzorok nagy része hitt a Poruțiu prefektuson keresztül közölt ajánlat azon részének, amely szerint a románok megvárják a szemeszter végét és a tanév lezárását. Az eskü kérdése és az egyetem professzorainak románokra cserélése azonban tovább foglalkoztatta az embereket. Márki Sándor április 22-én keserűen jegyezte le: „*Mi, a kolozsvári egyetem historikusai, a jövő esztendőben már átadhatjuk helyünket Dragomir és Lupas szebeni középiskolai tanároknak; állítólag ez a kettő van kijelölve egyéb X-ek és Y-ok mellett.*”⁵⁶ A kolozsvári egyetem elvételétől való aggodalom május 2-án ismét megjelenik a naplóban:

„*Iașiban az egyetemi tanárokat és diákokat 3 nagy kérdés foglalkoztatja: az egyetem újjászervezése, a kolozsvári egyetem elrománosítása és a Kolozsvárt tartandó diákkongresszus. A mi egyetemünk elrománosítása végett tanszékekre docensek, előadók és bekebelezett doktorok már nagyban készülnek pályázni, e végből vizsgálobizottság alakul iași, czernowitzi és erdélyi tanárokból, s ez utóbbiaknak különös befolyásuk lesz a jelöltek kinevezésére.*”⁵⁷

Ezek a mondatok egyúttal felhívják a figyelmet arra is, hogy a román politikusok – be sem várva az egyetemi tanács hivatalos válaszát – már 2–3 héttel az egyetem tényleges elvétele előtt megkezdték az új tanerők toborzását. Ez a magatartásuk egyúttal azt is bizonyítja, hogy az egyetem magyar professzorainak magatartásától és a hűségeskü letételére vonatkozó válaszuktól függetlenül mindenképpen megfosztották volna állásuktól a tanárokat. Mi másért folyt volna egyébként Erdély és Órománia-szerte román egyetemi tanárok toborzása a kolozsvári egyetemre, ha nem annak magyar professzorai helyére?

Május 9-én, pénteken Valeriu Poruțiu prefektus 700/919. iktatószámú levelében átküldte Schneller István rektorhoz Valeriu Braniște előző napi, 4335/919. számú rendeletét,⁵⁸ amely a nagyszebeni román kormányzótanács március 10-i 2113. számú dekrétumára hivatkozva értesítette a rektort, hogy az összes rendes és rendkívüli tanár azonnal leteheti I. Ferdinánd román királyra a hűségesküt:

„*felkérem, értesítse az összes rendes és rendkívüli egyetemi tanár urakat, hogy öfelsege, I. Ferdinánd király és a kormányzótanács iránt a hűségesküt azonnal letehetik. Az eskü megtagadása egyenlőnek fog tekintetni az összes eddig élvezett jogokról való lemondással, és a kormányzótanács ezen tanár urakkal szemben mindennemű kötelezettségektől mentesnek tekinti magát. Hogy a közoktatás ezáltal ne szenvedjen, azon esetben is, ha a tanár urak az eskü letételét megtagadnák, értesítem, hogy a tekintetes egyetemi tanács által tervezett nyári semester végéig való további működésüket megengedem, magától értetődően az általunk szervezendő ellenőrzés mellett. Működésük tartama alatt fizetésüket a kormányzótanácstól rendszeren meg fogják kapni.*”⁵⁹

⁵⁶ MNL BML XV.33. 251. t. 3550. (1919. április 22.)

⁵⁷ MNL BML XV.33. 251. t. 3555. (1919. május 2.)

⁵⁸ MÁRKI 1922. 118.; VINCZE 2006. 27.

⁵⁹ RMKS 1922. 40.; GÁSPÁR é. n. 7.; EME 1941. 431–432.; GYALUI 2013. 307–308.

A prefektus átiratában kérte a rektort, hogy a rendeletet azonnal közölje a tanárokkal, s május 12-én délelőtt fél 11-re hívja össze őket az egyetem aulájában, ahol letehetik az esküt:⁶⁰

„szíveskedjék a rendes és rendkívüli tanár urakkal ennek tartalmát haladéktalanul közölni olyképpen, hogy az erre adandó választ folyó évi május hó 12-ik napjának délelőtt tíz óráig kézhez vehessem. Ezzel kapcsolatban van szerencsém értesíteni, hogy a román kormányzótanács vallás- és közoktatásügyi osztálya folyó évi március hó 23-án hozzám intézett leiratában kilátásba helyezte, hogy azon egyetemi tanár urak, akik a hűségesküt Románia királya és a kormányzótanács iránt leteszik, megmaradhatnak jogaik élvezetében, amennyiben az eskü letétele napjától számítandó két év leforgása alatt a román nyelvet szóban és írásban oly módon sajátítják el, hogy román nyelven előadásokat tarthassanak. Amidőn ezt a körülményt is szíves tudomására hozom, közlöm egyidejűleg, hogy amennyiben a jelzett időpontig semmi választ akármilyen indokból nem kapok, a továbbiak iránt azonnal intézkedni fogok. Az egyetemi tanár urak névsorát, akik az esküt letenni hajlandók, a válaszához mellékelni szíveskedjék, kérvén őket egyidejűleg arról értesíteni, hogy folyó évi május hó 12-én délelőtt 11 órakor az egyetem aulájában az eskü letételére jelenjenek meg.”⁶¹

Mind Valeriu Braniște, mind Valeriu Poruțiu csak a rendes és rendkívüli egyetemi tanároktól (professzoroktól) kért hűségesküt, az oktatási és klinikai segédzemplézetet, az egyetemi hivatalnokokat, valamint az egyetemi gyűjtemények (például a könyvtár) vezetőit nem kötelezték esküre. Valeriu Braniște átiratában két fontos további momentum érdemel még figyelmet: a hűségeskü megtagadása esetén is engedélyezi az 1919. június 1. és augusztus 31. közötti időre tervezett és az újságokban már meghirdetett nyári fél-év⁶² megtartását, tehát a professzorok számára szeptember elejéig engedélyezi a hivatali állomáshelyen való munkavégzést. Másrészt pedig a tanárok működésének tartamára a kormányzótanács magára vállalta a tanárok fizetésének biztosítását. A román hatóságok azonban minden ígéretüket megszegték.

Május 11-én mind a négy karon tanácsülést tartottak. Legrészletesebben a Matematika- és Természettudományi Kar ülésén készült jegyzőkönyv őrizte meg a történéseket. Ennek tanúsága szerint Valeriu Braniște és Valeriu Poruțiu átiratai tartalmának ismertetése után elnöklő dékán felszólította a kar összes jelenlévő tagjait, hogy az előterjesztés tárgyában az őket egyénileg érintő nyilatkozatokat megtenni szíveskedjenek. Az eskü letételét valamennyi professzor megtagadta.⁶³

A Bölcsészlet-, Nyelv- és Történettudományi Kar szintén május 11-én tartott ülésén a jegyzőkönyv szerint az egyetem egyetlen román nemzetiségű professzora, „Moldován Gergely kijelentette, hogy ő nem teszi le az esküt, de ha a magyar tanárok között akadna valaki, aki letenné az esküt, akkor ő is leteszi, mert «pápább a pápánál» nem lehetek – mondta az ő bárdolatlan szájával. Ugyanott Karl Lajos, a francia irodalom tanára haladékat kért, majd

⁶⁰ VINCZE 2009. 84.

⁶¹ A prefektus átiratának szövege: RMKS 1922. 41.; GÁSPÁR é. n. 8–9.; EME 1941. 432–433.; GYALUI 2013. 306–307.

⁶² *Keleti Újság*, 1919. május 1. 5–6.

⁶³ RMKS 1922. 41–44.; GÁSPÁR é. n. 9–14.; EME 1941. 435–438.; VINCZE 2006. 138–141.

arra a megjegyzésre, hogy már elég régen gondolkodhatott a kérdés fölött, döntsön bárhogyan, de haladék nem adható, kijelentette, hogy ő sem teszi le az esküt.”⁶⁴

Az Orvostudományi Kar ülésén Lechner Károly prodeán elnökölt. „Távol vannak: dr. Lőte József dékán betegen fekszik, Lechner Károly prodeán és dr. Davida Leó tanár azonban megjelentek betegágyánál, és ismertetve vele a kérdést, kikérték elhatározását. Megbízást kaptak Lőte tanártól, hogy az eskü letételét megtagadó elhatározását a jegyzőkönyvbe írják be.” Ezt követően a Matematika- és Természettudományi Kar ülésén született azonos határozatot hozott az Orvostudományi Kar tanácsa is.⁶⁵

Az egyenként megkérdezett tanárok kijelentették, hogy az esküt nem teszik le, a tanévet azonban hajlandók befejezni, s a pótszemesztert is megtartani, ha munkájukat a tanszabadságnak és az egyetem önkormányzatának biztosítása mellett végezhetik. Így a rektor május 12-én délelőtt 10 órakor 1483–1918/19. E. T. szám alatt átküldte a prefektushoz a karok nyilatkozatát, amelyben megtagadják a hűségeskü letételét, és óvást emelnek az egyetem román birtokbavétele ellen.

„Egyetemünk nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárainak eskü letétele ügyében f. évi május hó 9-én 700/1919. szám alatt hozzám intézett átiratára van szerencsém a négy tudománykar határozatait magában foglaló hiteles jegyzőkönyvi másolatokat szíves eljárás végett azzal a megjegyzéssel megküldeni, hogy a karok jegyzőkönyvei alapján kiderül, hogy az eskü letetésére a professzorok közül senki sem vállalkozott, nem vagyok abban a helyzetben, hogy az esküt letenni szándékozók névjegyzékét is mellékeljem. Ebből az alkalomból egyetemünk tanácsának határozatából egyben arról van szerencsém értesíteni Méltóságodat, hogy egyetemünk mind a négy tudománykarának e kari határozatokból önként következőleg csakis addig folytathatják a tanügy érdekében kifejtendő működésüket, míg egyetemünk autonómiaja, jelenlegi státusa és szervezete nemkülönben a tanszabadság elve bármily változtatás révén érintve nem lesznek. A kolozsvári magyar tudományegyetem tanácsának 1919. évi május hó 11-én tartott ötödik rendes üléséből. Fogadja, kérem Méltóságod kitünő tiszteletem nyilvánítását.

Dr. Schmeller [István]
e. i. rektor”⁶⁶

Az egyetem épületeinek erőszakos átvétele

Ghibu számított arra, hogy a professzorok megtagadják a törvénytelen hűségeskü letételét.⁶⁷ Így a nyilatkozat elküldése után alig fél órával – mialatt az egyetemen az előadások tovább folytak –, három román gyalogsági szakasz körülfogta az egyetemet, s minden kijáratot elállt.⁶⁸ Egy előző nap kinevezett román bizottság (tagjai tucatnyi középiskolai tanár vagy egyetemi tanársegéd), valamint a hozzájuk csatlakozott Valeriu Poruțiu prefektus, Onisifor Ghibu államtitkár, az egyetem több román hallgatója és felfegyverzett

⁶⁴ GYALUI 2013. 305–306.

⁶⁵ GYALUI 2013. 309–313.

⁶⁶ EME 1941. 431–432.; VINCZE 2006. 137–138.; GYALUI 2013. 308.

⁶⁷ VINCZE 2009. 85.

⁶⁸ VINCZE 2004. 141.

román katona egyszerre ment be az egyetem különböző hivatalaiba. Schneller rektort Valeriu Poruțiu prefektus, Onisifor Ghibu, Drăganu magántanár, Ovidius Sirbu egyetemi hallgató és Joan Vasiliu őrnagy kereste fel. A prefektus előadta, hogy „mivel a tanárok az esküt megtagadták, a román kormányzó tanács Nagyszebenben éppen aznap május 12-én 4436/1919. szám alatt kelt rendelete alapján a magyar egyetemet átveszi, s a rektor közbeszólására megjegyezte, hogy ehhez karhatalommal is rendelkezik.”⁶⁹ Déli 12 órakor a tanároknak minden munkájukat abba kellett hagyniuk, s távozni az épületekből.⁷⁰ A professzorok állásukat és megélhetésüket, az egyetemisták félévi munkájuk sikerét veszítették el. Márki Sándor május 12-i naplóbeírása szerint „Délben előadásra-menet, az egyetemnek mind a négy frontján szuronyos bakákat találtam, hogy a rectori és dékáni hivatalok nyugodt átadását biztosítsák. Mikor az előadásra bemenni akartam, értesítettek, hogy az előadások be vannak tiltva, pedig csak egy hetünk van hátra, s a vizsgálatokra, szigorlatokra, colloquiумokra, index-aláírásokra készülő ifjúság a legnagyobb bizonytalanságokban él. A továbbiakra és a semináriumok átadására nézve értesítést fogunk kapni.”⁷¹

Már aznap – ismét szuronyos katonák között – megkezdődött a szemináriumok, intézetek, laboratóriumok, gyűjtemények, klinikák átvétele. A nagyszebeni kormányzótanács előző napi rendelete értelmében ezek összes felszereléseikkel együtt, leltár mellett a magyar állam tulajdonából a román állam tulajdonába mentek át. A magyar professzorok tiltakoztak az illetéktelen rendelet ellen, ám az intézkedő katonák fizikai erőszakkal vették át az intézetek és klinikák eszközeit.⁷² Kelemen Lajos levéltáros naplójának május 13-i bejegyzése szerint:

„Tegnap délelőtt történt meg az egyetem hirtelen meglepetésszerű átvétele, s ugyanekkor a könyvtáré is. Bichigean Vazul naszódi gimnáziumi tanár küldték az átvétel foganatosítására. Gyalui az átadást megtagadta, s Bichigeannal és kísérelőjével, egy egyetemi hallgatóval átment a rektorhoz, aki utasította, hogy a fegyveres erőszaknak – melyet az átvevő kilátásba helyezett – ellent nem állhatva, az átvevést *passive engedje*. Felolvasták előttünk a katonai parancsnokság rendeletét, mely szerint helyünkön kell maradnunk, s esküt nem kívántak tőlünk. Aki helyét elhagyja, azt letartóztatják, s 24 óra alatt különvonaton a Tiszán túlra szállítják. (...) A jegyzőkönyvet Gyalui diktálta, Valentiny írta, s Ferenczi Miklós és én voltunk az aláíró tanúk. Jegyzőkönyvre vettük, hogy az EME [Erdélyi Múzeum-Egyesület] rendelkezési jogát fenntartja, s erre az átvevő nem tett kifogásoló észrevételt.”⁷³

A Magyar Történelmi Szeminárium május 30-i elfoglalásakor Szádeczky Lajos professzor rögzítette a jegyzőkönyvben, hogy „az átvételt törvénytelennek, jogtalannak tartja, az ellen tiltakozik és csakis a fegyveres erőszaknak enged a könyvtár átadásánál”. A könyvtár

69 MÁRKI 1922. 121.

70 Az átadásról felvett jegyzőkönyv szövege: EME 1941. 438–439.; VINCZE 2006. 142–143.; GYALUI 2013. 313–314.

71 MNL BML XV.33. 251. t. 3561. (1919. május 12.), idézi: VINCZE 2006. 143–144.

72 MÁRKI 1922. 121. Az Egyetemi Könyvtár, a Növénytani Intézet, a Csillagvizsgáló Intézet, valamint az Orvostörténeti Intézet átvételéről szóló jegyzőkönyvek szövege: RMKS 1922. 44–45.; EME 1941. 438–443. Az Egyetemi Könyvtár átvételéről szóló jegyzőkönyv szövege: GYALUI 2013. 318–319.

73 KELEMEN 2017. 696.

rat részletes leltári jegyzékkel adta át, mert indoklása szerint: „felettes hatóságának, a magy. közoktatási kormányának felelősséggel tartozik, s azt csak annak alapján gyakorolhatja”⁷⁴.

Egy szemtanú, Buday Árpád megállapítása szerint az egyetem 1919. májusi fegyveres elvételekor az „átszervezett román egyetem készen kapta ötven esztendő lelkes és becsületes, tudós munkásságának minden eredményét: modern épületeket, gazdag szakkönyvtárakat és laboratóriumokat. E mellett minden lelkiismeret furdalás nélkül rátették kezüket az Erdélyi Múzeum gyűjteményeire és a Mensa Academicára, holott azok nem állami intézmények voltak, hanem a magyar társadalom nagy áldozattal létesített alkotásai.”⁷⁵ 1872 és 1919 között nagyjából a magyar állam, kisebb részt Kolozsvár városa által teljesen kiépített és felszerelt egyetemhez tehát csak tanári személyzetet kellett biztosítani a románoknak.⁷⁶

A hűségeskü követelésének és az egyetem erőszakos átvételének törvénytelenége

Az 1907-ben elfogadott és Románia által is aláírt hágai egyezmény részét alkotó *Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól* című dokumentum 45. §-a szerint „Tilos a megszállott terület lakosságát arra kényszeríteni, hogy az ellenséges Hatalomnak hűséget esküdjön.”⁷⁷ Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum előtt tehát semmilyen román hatóságnak nem állt jogában a magyar köztisztviselőktől, vasúti dolgozóktól, középiskolai tanároktól vagy egyetemi professzoroktól hűségesküt követelni. Ezért az egyetemet ért atrocitássorozat ellenére a tanárok viszonylagos nyugalomban készültek az 1919 nyarára tervezett nyári pótzeszeszter megtartására. Az Egyetemi Tanács 1919. április 30-i ülésén egyhangúlag támogatták, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1918. évi 95975 sz. rendelete értelmében június 1. és augusztus 31. között nyári pótélévet indítsanak, amelyre minden, egyetemi tanulmányát már korábban megkezdő személy június 1. és 12. között szabadon beiratkozhatott volna.⁷⁸ Ugyanakkor baljóslatú volt, hogy a román újságokban egyre-másra jelentek meg olyan bukaresti előterjesztések, amelyek a kolozsvári egyetem szervezetét kívánták átalakítani (például az egyetemi könyvtárnak a bukaresti egyetemi könyvtár irányítása alá vonása),⁷⁹ vagy egy-egy tanszékének élére iasi vagy bukaresti román tanárokat jelöltek ki.⁸⁰

Az eskü letételét megtagadó kari határozat kézhezvételét követő erőszakos atrocitások, a professzorok állásukból és hivatali helyiségeikből való erőszakos kiutasítása, az oktatási intézmény ingó és ingatlan vagyonától való megfosztása azonban minden képzetet felülmúlóan jogtalan és etikátlan volt. Különösen is szembeötlő a román hatóságok eljárásának törvénytelenége, ha figyelembe vesszük, hogy a Magyarország határait rögzítő trianoni

74 MTAK Ms. 4165/56. Szádeczky Lajos jegyzőkönyve a Magyar Történeti Szeminárium átadásáról, 1919. május 30.

75 BUDAY 1931. 271.

76 GAAL 2018. 455.

77 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.TV> [2019.01.22.]; ZELLEI 2016. 68.

78 *Keleti Ujság*, 1919. május 1. 5.

79 *Keleti Ujság*, 1919. május 7. 6.

80 *Keleti Ujság*, 1919. május 9. 5.

békediktátum csak az egyetem erőszakos elvételét követően két évvel, 1921. július 26-án került ratifikálásra.⁸¹

Az 1907-es hágai egyezmény 52. §-a szerint „Az a hadsereg, amely valamely területet megszáll, csakis az Állam tulajdonában álló készpénzt, értékeket és az Államot megillető behajtható követeléseket, a fegyvertárakat, szállítási eszközöket, raktárakat és élelmezési készleteket és általában az államnak csakis oly ingó tulajdonát foglalhatja le, amelyet a hadműveletekre lehet használni.”⁸² Vagyis a kolozsvári egyetem elvétele szintén súlyosan megsértette a nemzetközi jogot, hiszen megszállt területen katonai erő alkalmazásával elvettek egy olyan épületegyüttest annak minden ingóságával és hivatali iratanyagával együtt, amely intézményt és komplexumot nem lehetett hadműveletekre használni.

Az egyetem erőszakos elvételének következményei

A megszálló román katonaság a kiépülő román rendőrséggel és közigazgatással együttműködve érvényt szerzett a kolozsvári kultúrkörök románosító törekvésének. Az állásuktól megfosztott professzorok közül a Tisza vonalától északra vagy nyugatra születetteket rövidesen kiutasították.⁸³ Ez a törekvés nem elszigetelt túlkapásokként jelentkezett, hanem átgondolt és tudatos román stratégia részét alkotta. Ezt bizonyítja, hogy a párizsi román és jugoszláv ügyek bizottságának 1919. február 22-i ülésén André Tardieu elnök felkérte Ion Brătianu, hogy ismeresse a román kormány erdélyi nemzetiségi politikáját. Az ülés jegyzőkönyvének tanúsága szerint:

„Brătianu a városi magyar lakosságot illetően különbséget tesz a mesterséges – hivatalnokok, katonák, polgárok, sőt ide tartoznak még a magyar közigazgatás által foglalkoztatott munkások is – és az állandó elemek között, amelyek munkájuk eredményeképpen erős szálakkal kapcsolódnak lakóhelyükhöz. Alexandru Vaida-Voievod Kolozsvár példáját hozza föl, ahová – az elmagyarosítást elősegítendő – több mint húsz oktatási intézményt vontak össze. Brătianu kijelenti, hogy a román kormányzat elő fogja segíteni a mesterséges elemek távozását, amelyek jelenlétét nem tartja kívánatosnak, és liberálisnak fog mutatkozni az állandó elemekkel szemben, amelyeknek asszimilációjáról nem adminisztratív rendelkezések, hanem az idő és az érdekeik fognak gondoskodni.”⁸⁴

A két román politikus tehát már 1919 február végén nyíltan ismertette az antant hatalmak vezetői előtt a magyarok kollektív jogfosztására, a magyar értelmiségiek állásukból való tömeges elmozdítására és erőszakos kitelepítésére vonatkozó szándékukat és tervüket. A nyugati hatalmak pedig jóváhagyták a nemzetközi egyezményeket, az európai történelmi hagyományokat és az általános humanizmust egyaránt semmibe vevő törekvéseket. Ezen felbátorodva a megszálló román katonai erők valóban tízezerrel zsúppolták ki otthonaikból a megszállt területek kisemmizett magyar értelmiségét, köztük a kolozsvári egyetem professzorait és hallgatóit. Minderről az embertelen folyamatról pedig máig

⁸¹ RMKS 1922. 45.; GÁSPÁR é. n. 14.

⁸² <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.TV> [2019.01.22.]; ZELLEI 2016. 68.

⁸³ VINCZE 2006. 31–32.

⁸⁴ ÁDÁM – ORMOS 1999. 146–147.

hallgatnak, vagy a korabeli dokumentumok segítségével rekonstruálható folyamatokról tudatosan hamis képet festenek.

A kiutasított professzorokat – akár saját tulajdonú, akár bérelt lakásban éltek Kolozsvárt – a határozatnak érvényt szerezve, alig néhány órai csomagolást és mindössze egy-két táskányi holmit engedélyezve, családtagjaikkal együtt valóban ki is toloncolták a román megszállási zónából. Mikes Imre szerint „*Mindez olyan gyorsan ment, hogy sokan még bútoraikat sem tudták magukkal vinni. Ily módon a Consiliul Dirigent a «teljesen egyenjogú és szabad erdélyi magyar testvérnemzet» sok ezer hivatalnokát távolította el még a békekötés előtt.*”⁸⁵ Az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetői (Nagy Károly református, Majláth Gusztáv Károly római katolikus és Ferenc József unitárius püspökök) 1919. augusztus 28-án levelet írtak Iuliu Maniunak, a kormányzótanács vezetőjének. Beadványukban részletesen leírták a történeteket, és kérték a magyar lakosság kiutasításának, kitoloncolásának azonnali beszüntetését:

„*Korra, nemre, egyéni minőségre való tekintet nélkül üzennek ki tűzhelyükről mindazok, akiket az egyes közegek elfogult, vagy alap helyzetben csekély belátással bíró megítélése idegennek minősít. Itt kell hagyniuk házukat, bútoraikat, egy igénytelen, de becsületes élet szorgalmával megszerzett és nagy mellőzések árán megtartott szerzemény roncsait, s neki kell indulniuk a teljes bizonytalanságnak egy különben is ínséges esztendő árnyai között. Miután a rendelet, még inkább a végrehajtási eljárás olyan határok között mozog, hogy az erdélyi magyarság legnagyobb része felett ott sötétlik a kiűzetés lehetősége, ha nem a megszállott területről, úgy abból a községből, ahol egzisztenciája gyökerezik, mindenki kínos rettegésben él, és senki sem képes a jövő télre házát berendezni, gyermekeit elhelyezni és ezerféleképpen fenyegetett megélhetést biztosítani. Ha pedig a kiutasítás úgy fog megtörténni, mint ahogy az előkészületek mutatják, nem sokára olyan jelenetek fognak lejátszódni, minek a művelt világon az oroszországi deportációk óta hírére sem hallották.*”⁸⁶

A kérés ellenére az egyetemi professzorok kitoloncolása szeptember második felében megkezdődött. Haar Alfréd, Riesz Frigyes és Pogány Béla professzorokat az elsők között zsuppolták ki lakásukból. Ezt Márki Sándor az alábbiakban rögzítette naplójába: „*Haar kollégámat másokkal együtt bútorostúl kitették az utcára, hogy helyet adjanak a pályaudvaron gyerekekkel, bútorokkal várakozó, s iderendelt egyetemi tanároknak s tisztviselőknek.*”⁸⁷ Majd két nappal későbbi bejegyzése szerint „*Az evakuálás örületesen folyik tovább. Reggel teherautóval katonákat küldenek a proscibáltak lakására, s estére már cók-mókokostúl utaznia kell. Mintha az intelligenciának üzenetek volna hadat, s egy kanál vízben akarnák megfojtani a magyarságot.*”⁸⁸

Cholnoky Jenő önéletrajzában így örökítette meg az eseményeket: „*Ezután következett az a szomorú időszak, hogy nem kaptunk fizetést, mert nem esküdtünk le az oláhoknak. Kolozsvári kereskedők adták össze a pénzt, hogy éhen ne haljunk. (...) Egyetemünk tanárai megtagadták az oláhoknak a hűségeskü letételét, ezért a nem erdélyi születésű tanárokat ki-*

85 MIKES 1996. 211.

86 Idézi: VINCZE 2006. 32.

87 MNL BML XV.33. 251. t. 3691. (1919. szeptember 29.)

88 MNL BML XV.33. 251. t. 3695. (1919. október 1.)

utasították, az erdélyieket nyugdíjazták. Engem is kiutasítottak.”⁸⁹ Kelemen Lajos levéltáros naplójának november 5-i bejegyzése szerint:

„Ma búcsúztam el alelnöküinktől, szegény öreg Lechnertől. Lehozta még néhány könyvét a könyvtárba. Azután fölmentem hozzá. Már kétszer volt becsomagolva. Régi lakása felső emeletére szorult. Ott csomagoltak. Az öreg Emil Isacu ügyvéd maradási engedélyt eszközölt ki neki, de megmondta, hogy már egyszer kapott halasztást, s emellett kiutasították. Éppen úgy kiutasíthatják az új engedély mellett is. Jobb most, mint télen, ha már marhakocsikban kell menni. Szombaton megy több orvoskari kollégájával együtt.”⁹⁰

Néhány nappal későbbi bejegyzése szerint „Szombaton november 8-án este ment el Fabinyi Rudolf, Rigler Gusztáv, Lechner Károly, Cholnoky Jenő, Davida Leó és még három más egyetemi tanár. Szerdán ment Menyhárh Gáspár. Az EME-nek alelnökét és nyolc válsztmányi tagját üzték el eddig.”⁹¹

A Kolozsvárról kitoloncolt, vagyonuktól, állásuktól megfosztott professzorokra váró megpróbáltatásokat jól jellemzi Cholnoky Jenő leírásának további szakasza:

„Feleségem, három gyermekem és a kis foxi kutyám szorongtunk a kofferekkel, ládákkal és ágyakkal teletömött kocsiban, s mivel hideg volt, kis vaskályhánkat is beállítottuk. Ez éjjel, minden nagyobb rázkódáskor összedőlt, úgy hogy nem használhattuk útközben, de aztán Budapesten, amíg vagonlakóknak kellett lennünk a Nyugati pályaudvaron, addig nagyon jó szolgálatot tett, főzni is tudtunk rajta.”⁹²

A professzor számára bizonyára nem lehetett könnyű 22 esztendei egyetemi oktatói munka után családjával együtt hónapokon át pályaudvari vagonlakóként nélkülözni.

A kolozsvári professzorok kálváriája a nyugati nagyhatalmak vezetői előtt is részletesen ismert volt. Sir George Clerk angol diplomata, a Legfelsőbb Tanács budapesti különleges képviselője⁹³ a francia Georges Benjamin Clemenceau-nak, a békekonferencia elnökének 1919. november 29-én írt levelében tárta fel a kolozsvári professzorok megpróbáltatásait:

„Az ember szükségképpen némi rokonszenvet érez látván, mennyire gyalázatosan bánnak egy magas civilizációval azok, akik még csak most ismerkednek a kormányzás művészetével, és lelkiismeret-furdalás gyötri amiatt, hogy része van a történetekben. Példának okáért a románok hűségüket követelnek azoktól az egyetemi tanároktól, akikkel még nem tudatták, hogy melyik város egyetemén fognak majd oktatni. Ez nekem fölöslegesnek tűnik, olyannak, ami nem tekinthető kulturált eljárásnak, és hitem szerint még törvénytelen is. A románok mégis ekképpen cselekedtek ez év májusában a kolozsvári egyetemen. A tanárok – nagyon is indokoltan – arra hivatkoztak, hogy továbbra is magyar állampolgárok lévén, szakmai feladataik alól nem tekinthetik magukat fölmentve mindaddig, ameddig a békeszerződés nem ítélte kifejezetten oda Kolozsvárt Romániának. Válaszul a románok elker-

⁸⁹ CHOLNOKY 1998. 270., 272.

⁹⁰ KELEMEN 2017. 736.

⁹¹ KELEMEN 2017. 738.

⁹² CHOLNOKY 1998. 272.

⁹³ RÁNKI 1967. 166.

gették állásukból, házaikból az egyetemi tanárokat, és arra kényszerítették őket, hogy segédmunkásként dolgozzanak, hacsak nem akarnak éhen halni. Egy kiváló, világszerte ismert földrajztanár kénytelen volt burgonyát kapálni, hogy megkeresse kenyerét, közben pedig órát adott a jobbján, illetve balján kapáló két-két diáknak. Egy idő után letartóztatták, börtönbe zárták, ahol az árnyékszék tisztán tartása volt a dolga. Végül megengedték neki, hogy – anyagi javait és tudományának szentelt élete minden gyümölcsét hátrahagyva – családjával együtt lovas kocsin távozzon. Egy másik jeles egyetemi tanárt, aki túl van a hetvenen, és betegség kínozza – minden alap nélkül – a bolsevizmus vádjával tartóztatták le, bántalmazták, majd börtönbe vetették, ahol a mai napig sínylődik. (...) Nehezen hihető, hogy az efféle magatartás előmozdítja Románia ügyét.”⁹⁴

A nyugati nagyhatalmak vezetőinek tájékoztatását szolgálta Georges Benjamin Clemenceau, Lloyd George, Lord Curzon, Andrew Bonard Law, Stephen Pichon, Hugh Wallace, Francesco Saverino Nitti, Macui és gróf Apponyi Albert 1920. január 16-i párizsi megbeszélése, amelyen Apponyi gróf kitért a két száműzött egyetem ügyére is:

„Külön okmányt fogunk önöknek betervezni, amelyben szemük elé tárjuk mindazon – kulturális értékekben véghez vitt – rombolást, amely ebben az esztendőben történt. Megtudhatják majd belőle, hogy két szép egyetemet is leromboltak: a magyar műveltség ősi központjában, Pozsonyban lévőt, valamint az attól kissé újabb keletűt, a kolozsvárit, melyek mindegyike megfelelt napjaink legmagasabb tudományos elvárásainak. A tanárokat elűzték, és szeretném, ha látnák, hogy kiket tettek a helyükre. Fölvívom önöket, küldjenek ki tudósokból álló bizottságokat, hogy a valós helyzettel tisztába jöhessenek, és elvégezhesék az összehasonlítást. Mégiscsak lehetlenség, hogy ezek a történelmi múltra visszatekintő egyetemek és egyetemi karok így eltűnjenek, és bárkikkel fölváltsák őket. Az újonnan jöttek képtelenek ugyanis pótolni e nagy tekintélyű művelődési intézményeket.”⁹⁵

Kísérletek a magyar nyelvű kolozsvári felsőfokú képzés folytatására

Miután a románul nem tudó magyar hallgatók az elrománosított egyetemen tanulmányaikat nem folytathatták, a magyar felekezetek – római katolikus, református, unitárius és lutheránus – egyházaik megállapodtak abban, hogy közösen az erdélyi magyar társadalom anyagi és erkölcsi támogatásával Kolozsváron magyar egyetemet állítanak fel. Ezt a szándékukat 1920 tavaszán be is jelentették a román kormánynak,⁹⁶ amely azonban 1921-ig nyaráig korabeli magyar vélemény szerint „kifogásokkal és ürügyekkel halogatja kérésük elintézését. Az illetékesek azonban már többször is kijelentették, hogy a magyar egyetem felállítását soha sem fogják engedélyezni.”⁹⁷ A felekezetközi egyetem egyetlen tanéven át működött, 1921. szeptember 15-én a közoktatásügyi államtitkárság véglegesen megvonta a működési engedélyt a tanárképzőtől.⁹⁸ A leirat megállapította, hogy a református

⁹⁴ ÁDÁM – ORMOS 2004. 163–164.

⁹⁵ ÁDÁM – ORMOS 2004. 186–187.

⁹⁶ *Erdélyi Hírek*, 1920. október 24. 2.

⁹⁷ GÁSPÁR é. n. 15.

⁹⁸ *Ellenzék*, 1921. szeptember 22. 4.

egyháznak nem áll jogában egyetemszerűen berendezett tanárképző intézetet fenntartani, ezért annak eddigi fenntartása törvénytelen volt, s felhívta az egyházkerületet, hogy az intézet működését azonnal szüntesse be.⁹⁹ Október elsején az épületet is lefoglalták,¹⁰⁰ ezzel a tanárképző befejezte működését.¹⁰¹

A Kolozsváron 1919. szeptember 18-án kinevezett 62 rendes és rendkívüli tanár október 30-án megalakította a román egyetem tanácsát, november 3-án pedig megkezdte a kizárólag románnyelvű előadásokat. 1920. február elsején Ferdinánd román király nagy ünnepélyességgel nyitotta meg Erdély román egyetemét.¹⁰² Így a mai Szegedi Tudományegyetem és a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem ugyanannak a kolozsvári magyar egyetemnek a szellemi és eszmei örökösei.¹⁰³

Az erőszakkal eltávolított professzorok és hallgatók előbb 1920 februárjától Budapesten, majd 1921. október 9-től Szegeden folytatták munkájukat. A Szegeden működő egyetem professzorai hosszú évtizedeken át élénken ápolták az universitas kolozsvári eredetét és erőszakos elvételének emlékét. Györffy István botanikaprofesszor az Egyetemi Tanács 1936. április 27-i, VIII. rendes ülésén egyéni indítványban javasolta:

„1919. május 12. gyásznap, Egyetemünknek a trianoni békeszerződés előtt másfél évvel – fegyveres erővel való elvétele. (...) javasolni bátorkodom: mondja ki a nagytekintélyű Tanács: 1.) 1919. május 12. napját mint a kolozsvári egyetemnek fegyveres erővel, jogtalan elvétele cselekedetét nem felejtí el, s lelki gyásza jeléül 2.) elhatározza, hogy az épületek ormára félárbocra felhúzza a fekete lobogót; 3.) a május 12-én legelőször bemenő professzor urakat felkéri e nap gyásza jelentősége rövid méltatására, hogy vérévé váljon a mai nemzedéknek: a maga előmenetelét a kolozsváriiban keresse és tudja is. Rövid eszmecsere után az Egyetemi tanács az önálló indítványt egyhangúlag magáévá teszi, és az 1919. május 12-ét, mint a kolozsvári egyetemnek fegyveres erővel jogtalanul történt elvétele napját egyetemi gyásznapnak jelenti ki, s egyben elhatározza, hogy e napon az egyetemi épületekre a gyászlobogót kitűzeti, e napon az első órákat tartó professzorokat felkéri, hogy a nap gyászának jelentőségét a hallgatóság előtt röviden méltassák.”¹⁰⁴

⁹⁹ *Erdélyi Hírek*, 1921. október 10. 3.

¹⁰⁰ *Ellenzék*, 1921. október 8. 5.

¹⁰¹ ERDÉSZ 1998. 274.

¹⁰² FJTET 1922. 16.

¹⁰³ VINCZE 2006. 48.; VAJDA 2014. 12.

¹⁰⁴ MNL CSML VIII.2. 10. d. 616–1935/36. Az Egyetemi Tanács átirata a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Karhoz a kolozsvári egyetem elvétele napjának gyásznaprá nyilvánításáról az 1935/36. évi VIII. rendes ülés jegyzőkönyvi kivonatával, 1–3.

Forrásközlő melléklet

Kolozsvár, 1919. május 11.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett a kolozsvári Magyar Ferenc József Tudományegyetem matematikai és természettudományi karának 1919. május hó 11-én tartott I-ső rendkívüli üléséről.

Jelen vannak: Dr. Fabinyi Rudolf, ny. r. tanár, e. i. dékán elnöklete alatt: Dr. Szádeczky Gyula, dr. Riesz Frigyes, dr. Győrffy István, dr. Pfeiffer Péter, dr. Haár Alfréd ny. r. tanárok, dr. Ruzitska Béla, dr. Pogány Béla ny. rk. tanárok, dr. Széki Tibor c. ny. rk. tanár, dr. Páter Béla magántanár.

Távol vannak: Dr. Apáthy István ny. r. tanár, a megszálló hadsereg által letartóztatva, dr. Ortway Rudolf ny. rk. tanár szabadságon Budapesten tartózkodván, nem voltak meghívhatók.

Jegyzett: Dr. Pogány Béla ny. rk. tanár.

1. Elnöklő Dékán a meghívó alapján megállapítja, hogy a Kar összes hivatali esküt tett és Kolozsvárt tartózkodó tagjai az ülésre szabályszerűen meghívottak.
2. Elnök előterjeszti Rector Úrnak 1483 – 918/19. E. T. számú átiratát, mellyel a kolozsvári román prefect 700/919. számú közlésével kapcsolatban ismerteti a nagyszebeni román kormányzótanács 4335/1919. számú azt a rendeletét, mely az egyetemi tanárok hivatali esküje tárgyában adatott ki és a következőképpen hangzik: (...)

Az iratok tartalmának ismertetése után elnöklő Dékán jelzi, hogy az egyetem szervezetéből folyólag s a tudománykarok autonóm hatásköre alapján az előterjesztés elvi részére vonatkozóan a Kar hivatott állást foglalni, s az egyes kari tagokat érintő egyéni vonatkozások tekintetében pedig a kari tagok külön-külön nyilatkozata szükséges. Felszólítja tehát a kar összes jelenlévő tagjait, hogy az előterjesztés tárgyában véleményüket kifejteni, valamint az őket egyénileg érintő nyilatkozatokat megtenni szíveskedjenek. A kar a dékán előterjesztését tudomásul véve, annak megvitatása után a következő határozatot hozta.

Határozat

Minthogy a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem nemcsak az alapításáról szóló 1872. évi XIX. magyar állami törvénynek, hanem immár közel ötvenéves múltjának tanúsága szerint is a magyar állam egyeteme, s e jellegét a magyar állam nemzetközileg is elismert szuverenitásánál fogva szükségképpen mindaddig megtartja, míg annak állami hovatartozása felől az egyedül illetékes magyar állam valamely megfelelő jogi tény által másként nem rendelkezik. Minthogy továbbá a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem karának semmiféle tudomása sincs arról, hogy a magyar állam a kolozsvári Tudományegyetem felett eddig bírt és gyakorolt felségjogairól bárkinek a javára és bármily értelemben is lemondott volna, s a magyar állam egy ily lemondó és jogátruházó tényére hivatkozhatnia ez idő szerint a román királyságnak és az ő funkcionáriusaként magát feltüntetető nagyszebeni román kormányzótanácsnak sem áll módjában.

Mindezeknél fogva a Kolozsvári Tudományegyetem Math. és Természettudományi Kara a nagyszebeni román kormányzótanács iratából kivilágló azt az álláspontot, mintha a kolozsvári egyetem a román állam egyeteme volna, mintha az egyetem és annak alkalmazottai (tanárai) felett a román állam, akár a nagyszebeni román kormányzótanács,

akár mások útján rendelkezhetnék, jogszerűnek el nem ismeri, hanem tekintettel arra a tényre, hogy az egyetem székhelyét jelenleg egy idegen állam, a román királyság katonailag megszállva tartja, az egyetem és az egyetemi alkalmazottak jogi helyzete kérdésében, mint jogilag egyedül számbajöhető alapokra, egyrészt az egyetem tanárainak a magyar állam alkotmányára tett és jelenleg is fennálló közhivatalnoki hűségesküjére és a magyar állammal szemben fennforgó közhivatalnoki felelősségére, másrészt a nemzetközi jognak a katonai megszállás viszonyait szabályozó és azt az 1899., illetőleg 1907. évi hágai nemzetközi békeértekezletek IV., illetőleg II. konvenciójában foglalt és annak idején a román királyság részéről is elfogadott nemzetközi jogtételekre támaszkodik.

Ugyanis a II-ik hágai békekonferencián megállapított „Réglement concernant les lois coutumes de la guerre sur terre” 43. art. kimondja, hogy a megszálló hatalom a megszállt területen érvényben lévő jogot abszolút akadály esetét kivéve, fenntartani köteles. A régi jog fenntartásának kötelezettségéből következik, hogy a régi jog alapján kinevezett vagy választott funkcionáriusok hivatalukban meghagyandók, amint hogy ezen értelmezés a konferencia tárgyalási jegyzőkönyvében is kifejezetten fölvetett (Prot. partie III. 129. l.)

Hogy pedig mennyire szoros köteletségévé óhajtotta tenni a hágai egyezmény a régi jogot és így a régi tisztviselők magatartását a megszálló hatalomnak, ez kiviláglik abból, hogy a régi jogtól való eltérést csupán „empêchement absolu” [tökéletes megakadályozás] esetén és nem mint eredetileg tervezve volt, már az egyszerű „katonai szükség” esetében engedte meg (Prot. p. III. 127. l.)

A fenti nemzetközi elveknek megfelelően a francia hadsereg tisztjei számára kiadott nemzetközi jogi utasítás (Manuel de droit international à l’usage des officiers) részletesen is kimondja: „hogy a megszálló hatalom tartózkodni köteles arról, hogy a hivatalnokokat személy szerint szólítsa fel hivataluk folytatására, valamint nem követelhet tőlük sem kifejezett beleegyező nyilatkozatot, sem pedig esküt.” (Bonfils: Manuel de droit gens § 1174.)

Végül a hágai egyezmény 45-ik art. is kimondja, hogy a megszállott terület lakosságát a megszálló hatalom iránti hűségesküre kényszeríteni tilos.

Ami pedig a kolozsvári Tudományegyetem ügyeibe való beavatkozást illeti, az a hágai egyezmény 56-ik art.-val is ellenkezik, mely szerint „az oktatás és tudomány számára rendelt intézmények tulajdona, ha államiak is ezen intézmények, magántulajdon gyanánt kezelendő.

Mindebből kifolyólag a Math. és Term. tudományi kar a nagyszebeni román kormányzótanács ama tényét, mellyel az évezredes magyar állami élet talajából kisarjadt és kifejlett egyetemet, mely keletkezésében és félszázados fennállásában a legsajátosabb magyar nemzeti jellegű kultúrintézmények közé tartozik, alaptörvényeink megsértésével és a nemzetközi jog által garantált jog állásának rovására kisajátítani és ezzel az egész intézmény hivatását ezek emberi érdekeinek megsemmisítésével megbénítani törekszik – hivatkozva azokra az ünnepélyes ígéretekre is, melyeket az antanthatalmak itt járt katonai képviselői ismételtén és az egyetem zavartalan működésének biztosítása tárgyában tettek – tudomásul veszi, a joghatóság átvételét mint illetéktelent el nem ismeri, az ellen tiltakozik és orvoslást a békekonferencia előtt keres magának.

Ugyancsak ennek a határozatának következményeképpen a román állam iránti hűségeskü letételét karunk tagjai, magyar állampolgári becsületükhöz és letett hivatali esküjükhöz képest feltétlenül megtagadják, egyben kijelentik, hogy az egyetemen a magyar állam meghatalmazásából eddig viselt tisztségeiket magyar állami közhivatalnoki esküjük szel-

lemében mindaddig viselik, míg további sorsukra és kötelességeikre nézve az erre egyedül jogosult magyar állam részéről másként nem utasíthatnak.

Elnöklő dékán a határozat kihirdetésével név szerint felhívja a kar tagjait, hogy a román kormányzótanács iratában érintett hűségesküre vonatkozóan egyenként nyilatkozzanak. A nyilatkozatok megtörténte után Elnök határozatilag megállapítja, hogy az eskü letételét megtagadták: Dr. Fabinyi Rudolf s. k., Dr. Szádeczky Gyula s. k., Dr. Riesz Frigyes s. k., Dr. Győrffy István s. k., Dr. Haár Alfréd s. k., Dr. Pfeiffer Péter s. k., ny. r. tanárok és Ruzitska Béla s. k., Dr. Pogány Béla s. k. ny. rk. tanárok. Eskü letételére hajlandónak nyilatkoztak: —

Miután pedig az egész kérdésben való állásfoglalást a kar az egyetemi tudománykarok autonóm hatáskörébe tartozónak tekinti, kifejezi egyúttal abbéli óhajtását is, hogy az egyetemi tanács mint ilyen, minden megnyilatkozás vagy hozzászólás nélkül egyedül a beérkező kari hiteles jegyzőkönyv-másolatok összegyűjtésére és azoknak rövid kísértő átirat melletti továbbítására szorítkozzék.

Jelen jegyzőkönyv egy hiteles példánya a kari tagoknak kívánságukra szintén kiadandó. Kmf.

Jegyzete: Dr. Pogány Béla s. k. Dékán: dr. Fabinyi Rudolf s. k.

Dr. Szádeczky Gyula s. k., Dr. Riesz Frigyes s. k., dr. Győrffy István s. k.

Dr. Pfeiffer Péter s. k., Dr. Haár Alfréd s. k., dr. Ruzitska Béla s. k.

Dr. Széki Tibor s. k., Dr. Páter Béla s. k.”¹⁰⁵

FORRÁSOK

MNL BML XV.33. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Márki Sándor naplói (1873–1924)

MNL CSML VIII.2. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, A Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karának iratai (1917–1944)

MTAK Ms. 4165/56. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

8 *Órai Ujság*, 1919.

Az Est, 1918.

Az Ujság, 1919.

Ellenzék, 1919–1921.

Erdélyi Hírek, 1920–1921.

Keleti Ujság, 1919.

Kolozsvári Hírlap, 1918–1919.

Magyarország, 1919.

¹⁰⁵ RMKS 1922. 41–44.; GÁSPÁR é. n. 9–14.; EME 1941. 435–438.; VINCZE 2006. 138–141.

Népszava, 1918.

Pesti Hírlap, 1919.

Pesti Napló, 1919.

Szegedi Friss Ujság, 1919.

FORRÁSKIADVÁNYOK

ÁDÁM – ORMOS 1999 *Francia diplomáciai iratok 1918–1919*. Szerk. ÁDÁM Magda – ORMOS Mária. Budapest, 1999.

ÁDÁM – ORMOS 2004 *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919–1920*. Szerk. ÁDÁM Magda – ORMOS Mária. Budapest, 2004.

CHOLNOKY 1998 CHOLNOKY Jenő: Önéletrajz. *Vár ucca tizenhét* 6. (1998) 185–339.

GYALUI 2013 GYALUI Farkas: *Emlékirataim (1914–1921)*. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az előszót írta: SAS Péter. Kolozsvár, 2013.

KELEMEN 2017 KELEMEN Lajos: *Napló I. (1890–1920)*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: SAS Péter. Kolozsvár, 2017.

IRODALOM

BALÁZS 2005 BALÁZS Sándor: *Onisifor Ghibu – álarc nélkül*. Kolozsvár, 2005.

BÍRÓ 1941 BÍRÓ Sándor: A kolozsvári egyetem a román uralom alatt. In: *EME* 1941. 305–332.

BUDAY 1931 BUDAY Árpád: Dacia superior egyeteme. In: *Jancsó Benedek emlékkönyv*. Szerk. ASZTALOS Miklós. Budapest, 1931. 258–276.

EME 1941 *Erdély magyar egyeteme: az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Szerk. BISZTRAY Gyula – SZABÓ T. Attila – TAMÁS Lajos. Kolozsvár, 1941.

ERDÉSZ 1998 ERDÉSZ Ádám: A kolozsvári felekezeti közti magyar egyetem 1920–1921. *Történelmi Szemle* 40. (1998) 257–276.

FJTET 1922 *A Kolozsvárt 1872-ben alapított és Szegeden 1921-ben újra megnyitott M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története*. Budapest, 1922.

FRÁTER 1999 FRÁTER Olivér: *Erdély román megszállása 1918–1919*. Tóthfalu, 1999.

FRÁTER 2003 FRÁTER Olivér: *Erdélyi magyar helyzetkép 1916–19-ben*. Budapest, 2003.

GAAL 2012 GAAL György: *Egyetem a Farkas utcában: a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Kolozsvár, 2012.

- GAAL 2018 GAAL Görgy: A Báthory-egyetemtől a Ferdinánd Egyetemig. A kolozsvári felsőoktatás első századai. In: *Cluj – Kolozsvár – Klausenburg 700. Várostörténeti tanulmányok*. Főszerk. LUPESCU MAKÓ Mária. Kolozsvár, 2018. 447–455.
- GÁSPÁR é. n. GÁSPÁR Ármin: „Erdélyért”. *Hőhérook és mártírok*. II. kötet. Budapest, é. n.
- GHIBU 1922 GHIBU, Onisifor: *Universitatea din Cluj și institutele ei de educație memoriu înaintat M. S. Regelui Ferdinand I*. Cluj, 1922.
- GHIBU 1929 GHIBU, Onisifor: *Universitatea Daciei superioare*. București, 1929.
- GHIBU 1931 GHIBU, Onisifor: *Universitatea Daciei Superioare și problema Statului romano-catolic ardelean*. Cluj, 1931.
- GHIBU 1939 GHIBU, Onisifor: *La a douăzecea aniversare a Universității Daciei Superioare*. Cluj, 1939. (2. kiadása: Cluj, 2001)
- HAJDU 1967 HAJDU Tibor: A polgári demokrácia külpolitikája 1918–1919-ben. *Századok* 101. (1967) 869–916.
- HORNYÁK 2000 HORNYÁK Árpád: A belgrádi konvenció. *Világtörténet* 22. (2000) :2. 74–84.
- IANCU 1985 IANCU, Gheorge: *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918–1920)*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985.
- LÖNHÁRT 2019 LÖNHÁRT Tamás: Mert tiéd a hatalom...? Erdély, Bánság és Partium a változó hatalmi intézmények örvényében (1918–1920). In: *Terror 1918 – 1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók*. Szerk. MÜLLER Rolf – TAKÁCS Tibor – TULIPÁN Éva. Budapest, 2019. 13–51.
- MÁRKI 1922 MÁRKI Sándor: *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem története: 1872–1922*. Szeged, 1922.
- MIKES 1996 MIKES Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*. Sepsiszentgyörgy, 1996.
- ORMOS 1979 ORMOS Mária: A belgrádi katonai konvencióról. *Történelmi Szemle* 22. (1979) 12–39.
- NYÉKHEGYI 1922 NYÉKHEGYI Ferenc: *A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés (A páduai fegyverszünet)*. Személyes tapasztalatok és hiteles okmányok alapján. Budapest, 1922.
- PÁRVAN 1928 PÁRVAN, Vasile: *Universitatea națională a Daciei superioare și Datoria vieții noastre*. Cluj, 1928.
- RAFFAY 1987 RAFFAY Ernő: *Erdély 1918–1919-ben*. Szeged, 1987.
- RAFFAY 1989 RAFFAY Ernő: *A vajdaságoctól a birodalomig. Az újkori Románia története*. Szeged, 1987.

- RÁNKI 1967 RÁNKI György: A Clerk-misszió történetéhez. *Történelmi Szemle* 10. (1967) 156–187.
- RMKS 1922 *A romániai magyar kisebbség sérelmei tekintettel a szövetséges és társult főhatalmak és Románia között Párisban, 1919. december hó 9-én kötött kisebbségek védelméről szóló szerződésre I. (1919–1922)*. Budapest, 1922.
- ROMSICS 2018 ROMSICS Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest, 2018.
- SĂLĂGEAN 2012 SĂLĂGEAN, Marcela: Universitatea din Cluj între 1919 și 1944. In: *Istoria Universității „Babeș–Bolyai”*. Coordonator Ovidiu GHITTA. Cluj–Napoca, 2012.
- SERACIN 1930 SERACIN, Ion: *In ce măsură se poate realiza Universitatea Daciei Superioare conform ideilor Lui Vasile Parvan și ce poate face studențimea în acest scop*. Cluj, 1930.
- TAKÁCS 2002 TAKÁCS GYULA: Szándékok és körülmények a belgrádi konvencióval kapcsolatban. *Közép-Európai Közlemények* II. (2002):2. 93–99.
- TOTH 2018 TOTH Szilárd: Kolozsvár és az egyetem az első világháború éveiben. *Per Aspera ad Astra* 5. (2018):2. 160–178.
- VAJDA 2014 VAJDA Tamás: A Szegedi Tudományegyetem és elődeinek rövid története. In: *Egyetemtörténeti fotóalbum*. Szerk. GAUSZ Ildikó – KOKAS Károly – LACZKÓ Sándor – PAP Kornélia. Szeged, 2014. 12–21. (Szegedi Egyetemi Tudástár 8.)
- VAJDA 2019 VAJDA Tamás: Az erdélyi magyar egyetem utolsó tanéve (1918/19). *Gerundium* 10. (2019):2. 32–61. (<https://ojs.lib.unideb.hu/gerundium/article/view/3644/3597>) [2019.12.03.]
- VINCZE 2004 VINCZE Gábor: A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem felszámolása 1919-ben. *Pro Minoritate* 14. (2004):2. 130–155.
- VINCZE 2006 VINCZE Gábor: *A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921)*. Szeged, 2006.
- VINCZE 2009 VINCZE Gábor: Kilencven éve történt (Erdély megszállása és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem felszámolása). *Székelyszó* 13. (2009):2. 65–103.
- ZEIDLER 2003 *Trianon*. Szerk. ZEIDLER Miklós. Budapest, 2003.
- ZELLEI 2016 ZELLEI Gábor: Nemzetközi hadijogi szabályozás a civil lakosság védelme érdekében az I. világháború időszakában. *Hadtudomány* 26. (2016):1–2. 65–74.

1919 – The expulsion of the Hungarian university from Cluj

by Tamás Vajda

(Summary)

The professors of the Cluj-Napoca University – founded in 1872 and funded from the Hungarian state budget – were appointed by the Hungarian head of state from 1872 to 1919, on the proposal of the Hungarian Minister of Religion and Public Education. The university was operating successfully even during World War I. In October 1918, the number of students enrolled at the university was the same as during the pre-war period, and the academic year started as usual. On December 24, 1918, the Romanian army occupied the city of Cluj-Napoca. Subsequently, the Romanian army regularly harassed the professors, many of whom were temporarily imprisoned without a court sentence and a significant war indemnity was imposed on them. Students were prevented from communicating with their families. Between January and April 1919, professors and students were driven to starvation in order to render the university inoperative. On May 9 (13 months before the signing of the official peace treaty), the Romanian prefect ordered professors to swear allegiance to the Romanian king within 72 hours. All teachers refused to do so, citing international conventions. On May 12, within half an hour of the refusal, three hundred armed soldiers forcibly seized the university's buildings, and all professors were deprived of their jobs. Most of them were physically expelled from the Romanian occupation zone in the autumn of 1919. From January 1920 the teachers of the university temporarily continued their teaching activities in Budapest and from October 1921 in Szeged. The study presents the stages of this process using new historical sources.